

UIT DE KAST KOMEN BIJ TRAVESTIE^o

Paul Vennix*

In het NISSO-onderzoek over travestie zijn 479 travestieten geënquêteerd over hun coming-out. De meeste travestieten zijn niet geneigd uit de kast te komen. Meestal, en vaak pas na vele jaren, is alleen de partner van travestie op de hoogte gebracht. Indien men verder uit de kast komt is de volgende stap meestal een bezoek aan een besloten travestievereniging. Maar meestal durft men deze stap niet te zetten. Zich buitenshuis in travestie vertonen is nog moeilijker. Ook andere sociale contacten (op bezoek gaan, bezoek ontvangen) in travestie komen sporadisch voor.

De reacties op de coming-out zijn echter meestal positiever dan men verwacht, al lopen deze erg uiteen. Ouders staan meestal negatief tegenover de travestie van hun zoon. Bij de eigen kinderen houden positieve en negatieve reacties elkaar in evenwicht. Collega's, burens en vrienden hebben meestal weinig problemen met travestie.

Een kwart van de travestieten durft geen vrouwenkleding te kopen in een modezaak. Zij doen dat via een postorderbedrijf. Als men toch in een modezaak vrouwenkleding koopt is dit vaak onder het mom 'het is voor mijn vriendin'. Slechts een op de tien past de kleren gewoon voor de spiegel zoals vrouwen dat doen. Toch blijkt dat er gewoon voor uitkomen dat men de kleren voor zichzelf koopt het beste is. Wanneer verkoopsters van travestie op de hoogte zijn, zijn ze meestal extra behulpzaam.

Naarmate de vrouwelijke identiteit sterker is, is men geneigd meer uit de kast te komen. Ook zelfacceptatie en het gevoel overtuigend als vrouw over te komen dragen daartoe bij.

In de discussie wordt de angst om uit de kast te komen in verband gebracht met jurkangst. Omdat het verschil in status tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid is afgenomen, is jurkangst bij mannen wat afgenomen. Hierdoor zijn travestieten nu wat meer geneigd uit de kast te komen dan vroeger.

Over in hoeverre travestieten geneigd bij anderen dan hun vaste partner voor travestie uit te komen en welke factoren daarbij een rol spelen is uit onderzoek weinig bekend. Dit komt omdat steeds onderzoek is gedaan onder travestieten die aangesloten zijn bij een organisatie op het terrein van travestie en dus al gedeeltelijk uit de kast zijn gekomen. Dit geldt ook voor Nederlands onderzoek naar travestie (Verschoor, 1990; De Waal, 1982).

Ook de gegevens uit het NISSO-onderzoek zijn wat het uit de kast komen weinig representatief. Travestieten die al enigszins uit de kast durven komen zijn immers eerder geneigd aan een onderzoek over travestie deel te nemen, dan degenen die travestie altijd angstvallig voor iedereen verborgen hebben gehouden. Maar ook omdat respondenten gedeeltelijk zijn geworven via organisaties op het terrein van travestie, is verborgen travestie in de steekproef duidelijk ondervetwoordigd.

Omdat gedeeltelijk via de media is geworven zijn echter ook vrij veel travestieten vertegenwoor-

digd die hun travestie angstvallig voor de buitenwereld verborgen houden. Dit betekent dat dit onderzoek niet alleen informatie heeft opgeleverd over travestieten die wel (gedeeltelijk) uit de kast komen, maar ook over verborgen travestie.

In dit artikel worden allereerst enige cijfers gegeven over de mate waarin men geneigd is uit de kast te komen. Daarna wordt - voor zover daarvan sprake is - het verloop van het coming-outproces geschetst. De vraag die vervolgens aan de orde komt is hoe de sociale omgeving omgaat met travestie, indien men daarvan op de hoogte is gesteld.

Vervolgens wordt bijzondere aandacht geschonken aan het winkelgedrag van travestieten wanneer het om de aanschaf van vrouwenkleding gaat. Is men dan geneigd uit de kast te komen of koopt men liever onder het mom van 'het is voor mijn vrouw/vriendin'? En hoe gaat het winkelpersoneel om met travestieten die hun nieuwe aankoop uitgebreid voor de spiegel willen passen?

Hierna komt aan de orde van welke factoren het afhankelijk is of men wel dan niet geneigd is uit de

* Dr. P. Vennix, psycholoog NISSO. Adres: Oudenoord 182, 3512 EV Utrecht.

^o Dit artikel werd financieel mogelijk gemaakt doot het Nationaal Fonds Geestelijke Volksgezondheid (NFGV), Utrecht. Geaccepteerd voor publicatie 11 oktober 1998.

kast te komen. Tevens worden respondenten die vaak een besloten gelegenheid voor travestieten bezoeken of bezochten ('uitgaanders') vergeleken met respondenten die nooit als vrouw uitgaan ('thuisblijvers'). Op grond van verschillen en overeenkomsten tussen beide groepen kan een indruk worden verkregen van de mate waarin gangbaar onderzoek naar travestie, dat zich tot nu toe altijd heeft beperkt tot bezoekers van besloten verenigingen, een representatief beeld oplevert van travestie.

Methode

In 1994 startte het NISSO in Nederland en Vlaanderen een uitgebreid onderzoek naar travestie (Vennix, 1997). Er werden 479 travestieten geënquêteerd, waarvan 42 uit Vlaanderen. Daarnaast werden er 25 geïnterviewd. Een verslag van het veldwerk en een beschrijving van de steekproef vindt men in Vennix (1999a). Uit de items van de enquête werden verscheidene schalen geconstrueerd, waarvan sommigen in dit artikel worden gebruikt.

Om een indruk te krijgen van de mate van genderdysforie in de steekproef werden vier relatief onafhankelijke aspecten daarvan geoperationaliseerd: (1) de aversie tegen het man-zijn (MZNEG); (2) de wens vrouw te zijn (VZPOS); (3) het gevoel een vrouw te zijn; (4) het gevoel geen man te zijn. Een beschrijving van deze schalen vindt men in Vennix (1999b).

De betekenisgeving aan travestie werd gemeten met een aantal relatief van elkaar onafhankelijke travestiemotivatieschalen: seksuele opwindings (MOTSO), gendertranspositie (MOTGT), sociale contacten als vrouw (MOTSCV), gebrekkige mannelijke identiteit (MOTGMI), innerlijk welbevinden (MOTIW) en anders-zijn (MOTAZ). Een beschrijving daarvan vindt men in Vennix (1999b). De mate van zelfaanvaarding van travestie werd gemeten met de ZATV-schaal (betrouwbaarheid $\alpha = .87$), bestaande uit de volgende items met vier antwoordcategorieën: (1) een pil die me van travestie kon afhelfen, zou ik direct innemen (eens-oneens); (2) van mijn behoefte vrouwenkleding te dragen wil ik het liefst af (eens-oneens); (3) wanneer ik nooit de behoefte had vrouwenkleding te dragen, was ik gelukkiger (eens-oneens); (4) ik ben blij dat ik het fijn vindt vrouwenkleding te dragen (oneens-eens).

De mate waarin men geneigd is uit de kast te komen werd gemeten met de UKK-schaal (betrouwbaarheid $\alpha = .82$), bestaande uit de volgende items

met vier antwoordcategorieën: (1) als burens mij in travestie zouden zien, zou ik me doodschamen (eens-oneens); (2) thuis als vrouw verkleed zorg ik dat niemand me ziet (eens-oneens); (3) ik zorg ervoor dat niemand mij van travestie verdenkt (eens-oneens); (4) ik waag me steeds meer in travestie onder andere mensen (oneens-eens).

Een indruk van het verloop van het coming-out-proces kon worden verkregen door te vragen naar in welke situaties (bijvoorbeeld op straat, bij bezoek thuis, op het werk) men zich in travestie vertoont. Het aantal respondenten dat zich in bepaalde omstandigheden omgekleed vertoont, geeft aan welke in welke volgorde men doorgaans geneigd is travestie in de sociale omgeving te integreren.

De houding van de sociale omgeving ten aanzien van travestie werd in kaart gebracht door te vragen hoe familie, collega's, burens enz. die op de hoogte zijn van travestie daar volgens de respondenten mee omgaan. Voor degenen, die wel eens zijn gaan winkelen om dameskleding te kopen was een aparte vragenlijst samengesteld. Hierin werd gevraagd naar het winkelgedrag (waaronder de mate waarin men uit de kast komt tijdens het winkelen) en naar de gevoelens en ervaringen tijdens het winkelen. Gevoelens en ervaringen van respondenten die wel uit de kast komen tijdens het winkelen konden daardoor vergeleken worden met die van travestieten die dit niet doen.

Welke factoren over het geheel genomen een betekenisvolle rol spelen bij het uit de kast komen in de sociale omgeving is achterhaald door de scores op de 'mate van uit de kast komen'-schaal (UKK) te correleren met de scores op andere schalen.

In de vragenlijst is uitgebreid gevraagd naar de frequentie waarmee men bepaalde gelegenheden voor travestieten heeft bezocht. Respondenten die vaak een besloten gelegenheid voor travestieten bezoeken of bezochten ($n = 88$) zijn vergeleken met respondenten die nooit als vrouw uitgaan ($n = 245$). Zij die af en toe een dergelijke gelegenheid bezoeken of alleen naar een disco, bar en dergelijke gaan, zijn buiten beschouwing gelaten. Ook respondenten die uitsluitend bijeenkomsten met een therapeutisch karakter bezochten, zijn niet in de analyses meegenomen.

Resultaten

Meeste travestieten nog in de kast

In tabel 1 zijn de frequentieverdelingen van de items uit de UKK-schaal (mate van uit de kast te komen) weergegeven.

Tabel 1. Geneigdheid om uit de kast te komen (n=475)

	helemaal niet/eigenlijk niet mee eens	eigenlijk wel/ helemaal mee eens
1. in het dagelijks leven zorg ik ervoor dat niemand mij van travestie verdenkt	26%	74%
2. als ik thuis als vrouw gekleed ben, zorg ik dat niemand me ziet	36%	64%
3. als de burens me in travestie zouden zien, zou ik me doodschamen	38%	62%
4. ik waag me steeds meer in travestie onder andere mensen	50%	50%

Duidelijk blijkt dat ook in deze steekproef, die zich toch kenmerkt door een relatieve openheid, men meestal niet voor travestie durft uit te komen. Travestie vindt thuis meestal achter gesloten gordijnen plaats (2) en wordt meestal angstvallig verzwegen (1). En indien men zich in travestie de deur uit waagt, is het meestal nog steeds zaak niet door de burens gezien te worden (3). Ook in de interviews kwam dit naar voren:

Tot enige jaren terug woonde ik op kamers in verschillende studentenhuizen. Uiteraard verschrikkelijk moeilijk om er dan iets aan te doen. Alleen als er dan absoluut niemand thuis was. Van dameskleding had ik uiteraard niets in huis. Alleen al het idee dat er een huisgenoot toevallig je kamer binnenkomt en het ziet liggen.

Normaal gesproken is travestie voor achter de gordijnen en in de zomerperiode ga je niet om vijf uur zo rondlopen. En ik ben bang dat er iemand aan de deur komt. En je moet altijd uitkijken.

Ik ben een keer of twee omgekleed op het balkon gaan zitten. Maar het zweet brak me uit. Ik wil niet hebben dat de burens het zien. Want ik weet het effect er niet van.

Over omgekleed op straat gaan heb ik wel eens nagedacht, maar dat is toch wel wat moeilijk. Ik ben wel eens stiekem in de tuin geweest om toch maar het gevoel te hebben dat je even buiten bent geweest, maar verder is het nooit gekomen.

Grote discrepantie tussen wens en werkelijkheid
Het niet of slechts zeer beperkt uit de kast komen brengt met zich mee dat men travestie niet kan integreren in de sociale omgeving. De werkelijke frequentie waarmee men vrouwenkleding draagt is mede daardoor aanzienlijk lager dan wat men zou willen (tabel 2).

Tabel 2. Gewenste en werkelijke frequentie van het dragen van vrouwenkleding (n = 474)

	Gewenste frequentie	Werkelijke frequentie
100% van de tijd	20%	1%
tenminste 75%	24%	5%
50% - 75%	15%	7%
25% - 50%	18%	15%
10% - 25%	15%	26%
minder dan 10%	8%	46%

Als belangrijkste redenen om zich minder vaak om te kleden dan men zou willen, werden genoemd:

- het kan niet op het werk (66% van 303 respondenten met een baan, inclusief 11 studenten)
- het kan niet vanwege de kinderen (60% van 235 respondenten met kinderen)
- niet goed als vrouw de straat op durven (49%)
- het kan niet vanwege de partner (44% van 268 respondenten met een vaste partner).

Obsessieve preoccupatie

Vaak raakt men, indien er te weinig uitingsmogelijkheden zijn voor travestie sterk geobsedeerd en gepreoccupeerd door travestie. Wanneer men zoals vrouwen, 's morgens gewoon zou kunnen kiezen wat men aantrekt, zou de preoccupatie met vrouwenkleding waarschijnlijk verdwijnen. Een respondent hierover:

Het liefst zou ik de helft van de tijd vrouwenkleding dragen. Omdat dit een wezenlijke behoefte is, die ik niet kan verwezenlijken, krijgt het iets dwangmatig. Je moet dat opsparen, je moet er van alles voor regelen... Wat is er fijner dan dat je dat zo uit de kast kunt halen. Op deze manier ga je het ritualiseren, terwijl je gewoon moet kunnen zeggen: 'Ik heb vandaag zin in die rok of die jurk of die blouse, hou, noem maar op.' Op het moment

waarop ik nu vrouwenkleren aantrek voel ik me thuishkomen. Als je dat dagelijks doet, is dat gevoel natuurlijk weg. Dan is dat een normaler iets. Wat dat betreft ga je zelfs dat sublimeren, tot iets edelers verheffen. Je kunt het eigenlijk vergelijken met een vakantie, daar kijk je ook het hele jaar naar uit. Als je het hele jaar met vakantie zou gaan, is ook al gauw een stuk spanning en aantrekkelijkheid weg.

Het verloop van de coming-out

Toch geeft in tabel 1 de helft van de travestieten aan dat ze nu wat meer in travestie naar buiten durft dan vroeger. Voor veel travestieten komt na verloop van tijd het moment dat men niet langer in het donker stiekem een ommetje rond het huis wil maken, maar zich als vrouw aan anderen wil laten zien. In tabel 3 is weergegeven hoeveel procent van de steekproef zich bij bepaalde gelegenheden als vrouw durft te laten zien. Deze percentages zijn echter niet representatief, omdat verborgen travestie in de steekproef is ondervetegenwoordigd. Binnen de populatie zullen de diverse percentages derhalve aanzienlijk lager zijn. Toch is deze tabel weergegeven omdat de verschillen in percentages inzicht verschaffen in de hoogte van de diverse drempels.

Tabel 3. Percentage travestieten dat zich onder verschillende omstandigheden in travestie vertoont

1. thuis bij mannelijke partner (n=10)*	70%
2. thuis bij vrouwelijke partner (n=264)	59%
3. in clubs/verenigingen voor travestie	43%**
4. op straat	29%
5. bij bezoek thuis	20%
6. bij vrienden en kennissen	18%
7. tijdens winkelen	15%
8. in bars	14%
9. thuis waar kinderen bij zijn (n=238)	10%
10. tijdens het boodschappen	7%
11. op het werk	5%
12. bij familiebezoek	4%

* Indien geen aantallen zijn weergegeven zijn de percentages berekend over de totale onderzoeksgroep. Indien wel aantallen zijn weergegeven was de betreffende vraag slechts op dat aantal respondenten van toepassing.

** Vooral dit percentage is in de populatie lager, omdat ook respondenten geworven zijn via clubs en verenigingen.

De eerste aan wie men, als het al ooit zover komt, zich als vrouw laat zien, is meestal de partner (1, 2). Maar er gaan, zoals blijkt uit Vennix (1999c), bij heteroseksuele travestieten vaak al jaren overheen voor het zover komt.

Nadat de partner op de hoogte is kan de volgende stap het bezoeken van een soosavond voor travestieten zijn (3). Bij alleenstaanden is dit vaak de eerste gelegenheid waar men zich in travestie vertoont. De meesten zijn daar echter nooit aan toe gekomen. De drempelvrees is vaak enorm. Men loopt soms wel een jaar of langer met een telefoonnummer op zak voor men contact durft te zoeken:

Toen heb ik na veel vijven en zessen Reborn (zelfhulpgroep PV) een keer opgebeld. Nou, eerst twintig keer gebeld, over laten gaan en weer opgelegd. Dat is een hele grote stap geweest.

Nadat er is gebeld moet men ze echter - zo blijkt uit interviews met zelfhulpgroepen - vaak nog binnenpraten en op hun gemak stellen:

Als mensen hier voor het eerst komen, zijn ze dood- en doodzenuwachtig. Dan zitten ze echt met hun eerste kopje koffie echt zo te trillen. Maar als er een nieuwe komt, hoeft ie nooit bang te zijn dat ie ergens verloren zit. Iedereen praat meteen tegen hem want ze zien in die persoon van: ik ben ook zo binnengekomen.

Ik geef ze als ze bellen een trapke mee. Door te beschrijven hoe het er vanbinnen uitziet. Je probeert ze binnen te praten. Zo van: ge moet gene bang hebben en we vragen niet wie gij zijt.

Geleidelijk aan - soms door stimulatie van travestieten die men op een soosavond heeft ontmoet - kan het zijn dat men zich dan ook op straat onder de mensen durft te gaan bewegen, er wel voor wakend dat men niet als man door de mand valt (4). Nog een stap verder is het vaak als vrouw een winkel binnenstappen om vrouwenkleding te kopen (7) of een travestievriendelijke bar bezoeken (8). De weg naar zo'n bar is beduidend moeilijker dan naar een soosavond voor travestieten, omdat een bar vaak geen besloten karakter heeft. Verder maakt men een duidelijk onderscheid tussen 'winkelen' en 'boodschappen doen' (10). Bij deze laatste stap naar buiten gaat het immers om winkeliers uit de buurt bij wie men bekend is. Bovendien is de kans bij zo'n onderneming het grootst dat men dan bekenden tegenkomt. Degenen die deze stap gezet hebben, hebben het hele coming-outproces achter de rug.

Wanneer men zover is dat men in vrouwenkleren durft te gaan winkelen, durft men ook al zo'n beetje in travestie bezoek te ontvangen (5) of bij vrienden

en kennissen op bezoek te gaan (6). Het is duidelijk dat dit zeer selectief geschiedt. Aan bijvoorbeeld familiebezoek (12) is men dan meestal nog lang niet toe. Ook op het werk (11) durft men dan nog niet in vrouwenkleren te verschijnen.

Houding van de sociale omgeving

Uit tabel 4 blijkt dat de houdingen ten aanzien van travestie binnen de sociale omgeving sterk uiteenlopen. In deze tabel zijn de percentages berekend over het aantal travestieten van wie de betreffende sociale omgeving met hun travestie op de hoogte is. In de eerste kolom is tevens weergegeven hoeveel travestieten een partner, ouders, broers/zussen, kinderen en collega's hebben. Onbekend is of slechts een gedeelte van de kinderen, broers, zussen, ouders of collega's is ingelicht. In de tabel gaat het om de houding van de betreffende sociale groep als geheel.

maal en opgemaakt. En toen kwam er een vriendin van mijn vrouw op visite en die vriendin was gek op mij en die omhelsde me en kust me en zei: 'Och, wat zie je er lief uit'. De kennissenkring, de vriendenkring, die had er niet de minste moeite mee.

Ook burens leveren meestal weinig problemen op. Dit betekent echter niet dat men zich altijd alles straffeloos kan permitteren:

Ik heb vorig jaar wel eens in een badpak achter in de tuin in de zon gezeten, maar dan krijg je meteen - bij de burens kunnen ze zo in mijn tuin kijken - de kinderen van de burens en hun vriendjes om je heen. En die vertellen het tegen hun ouders, en iedereen die hier langs loopt kan dan niet nalaten om even naar binnen te kijken of ik er weer lig.

Wanneer het directe familie betreft, neemt de kans

Tabel 4. Houding van de omgeving tegenover travestie

	positief	neutraal	negatief
huidige partner (bij 254 uit 279 partner op de hoogte) ¹	44%	34%	22%
kinderen (bij 74 uit 243 op de hoogte) ²	24%	54%	22%
ouders (bij 130 uit 389 op de hoogte)	15%	43%	42%
broers/zussen (bij 150 uit 433 op de hoogte)	25%	57%	19%
overige familie (bij 64 uit 479 op de hoogte)	23%	52%	25%
collega's (bij 71 uit 303 op de hoogte) ³	44%	46%	10%
burens (bij 85 uit 479 op de hoogte)	40%	53%	7%
winkeliers uit de buurt (bij 49 uit 479 op de hoogte)	47%	45%	8%
vrienden (bij 244 uit 479 op de hoogte)	66%	30%	3%

¹ Respondenten, van wie de partner negatief tegenover travestie staat of niet is ingelicht over travestie, zijn in het onderzoek echter ondervertegenwoordigd.

² Bij de 243 respondenten met kinderen zijn ook zuigelingen en peuters meegerekend. Het zal duidelijk zijn dat die nog niet ingelicht kunnen zijn over travestie.

³ Het gaat om 303 respondenten met een baan. Niet bekend is of men in die baan collega's heeft.

Duidelijk blijkt ook uit deze tabel dat men, behalve voor de partner, travestie meestal voor de omgeving verborgen houdt. Toch is er bij de helft wel iemand uit de vriendenkring op de hoogte. Soms betreft het echter travestieten, die men op een soosavond heeft ontmoet. Maar ook andere reacties uit de vriendenkring zijn meestal positief:

Er waren al heel snel verschillende kennissen die het wisten,... ik liep in vrouwenkleding gehuld in huis, ik had mijn nagels gelakt en weet ik wat alle-

op een negatieve reactie echter toe. Het sterkst geldt dit ten aanzien van de ouders. De kans dat men de relatie met de ouders, broers of zussen echt op het spel zet door voor travestie uit te komen, is echter bijzonder klein. Respondenten die aangeven dat zij op de hoogte zijn, ervaren de contacten met deze familieleden over het geheel genomen als even goed of slecht als degenen van wie de directe familie niet op de hoogte is. Dit geldt zowel voor de contacten met vader, moeder, broers, zussen, dochters als zonen. Moeders hebben er doorgaans over-

rigens minder moeite mee dan vaders:

Mijn moeder reageerde: 'Waarom heb je het niet eerder verteld. Wie blijft nou in hemelsnaam zo lang met zoiets lopen?' Ze staan niet te juichen. Maar het is niet zo dat ik hierdoor afgewezen word. Mijn vader wijst me ook niet af - ik ben zijn zoon ten slotte - maar die reageerde er wel heel anders op toen ie het hoorde. Het was echt van: 'Ik heb maar één zoon en die komst met zoiets aan'.

Winkelen

Wanneer men vrouwenkleding wil dragen, zal men die ook aan moeten schaffen. Omdat de meeste travestieten ook tijdens het winkelen niet uit de kast durven te komen, wordt er door travestieten echter meestal anders gewinkeld dan door vrouwen. Een kwart gaat zelfs nooit op pad voor vrouwenkleding. Men koopt dan vaak via een postorderbedrijf. Vooral het kopen van damesschoenen wordt vaak moeilijk gevonden. Dit geldt vooral indien men een grote schoenmaat heeft.

Wanneer men wel gaat winkelen, doet men dat meestal (72%) 'als man'. Meestal (62%) koopt men de kleding buiten de eigen woonplaats, vaak uit angst anders bekenden tegen te komen. Verder past slechts een op de tien de kleding gewoon buiten het kleedhokje voor de spiegel. De helft voelt zich tijdens het winkelen niet op zijn gemak. Bijna de helft is bang bekenden tegen te komen, ruim één op de drie schaamt zich wel eens voor andere klanten of is wel eens bang voor reacties van het winkelpersoneel. Vaak durft men ook geen kleding of schoenen te passen zodat pas thuis blijkt dat men weer een miskoop heeft gedaan.

Gaandeweg krijgt men echter vaak genoeg van het schichtig gewinkel en het verzinnen van het smoesje dat die jurk of die schoenen voor hun vrouw of vriendin bestemd zijn, en durft men wat meer: driekwart (74%) geeft aan dat het winkelen voor dameskleding nu gemakkelijker gaat dan vroeger. Men heeft echter dikwijls al een heel ontwikkelingsproces achter de rug voordat het winkelen echt leuk wordt:

Midden jaren tachtig kocht ik mijn eerste paar laarzen, mijn eerste rokje. Dat was in het begin best wel moeilijk. Je verzint maar wat excuses en zo. Gelukkig heb je dan nog wel van die dagen zoals Sinterklaas en Kerstmis. Dan kun je altijd nog wel doen alsof het voor een vriendinnetje is. Maar ... zeker toen ik op mezelf woonde, ging ik gewoon kleren kopen als ik al verkleed was. Dan wordt het gewoon gemakkelijker en heb je ook af en toe vaste adresjes.

Vroeger kocht ik het, ik wist ongeveer mijn maat wel, dan paste ik het thuis en als het niet goed was dan bracht ik het weer terug. Dan ruilde ik het voor een andere maat of ik kreeg mijn geld terug. Maar van dat schichtige gedoe word je ook echt niet goed van. Verschrikkelijk zeg! Dat is zo erg. Nu is het zo dat wanneer ik iets leuks zie, aan de verkoopster vraag of ze er bezwaar tegen heeft dat ik het pas. Ik blijf dan nog wel in het kleedhokje, ik kom er niet mee in de winkel zodanig dat het publiek het ook allemaal ziet. Maar ik denk dat de verkoopster daar ook niet zo'n problemen mee heeft. Damesschoenen pas ik wel in de winkel. Dat is ook zo gebeurd. Dat gaat wel goed. Daar ben ik wel tevreden over.

Tabel 5. Verschillen in gevoelens en ervaringen tijdens het winkelen van degenen die wel en niet duidelijk maken dat ze voor zichzelf kopen.

	kopen van kleding		kopen van schoenen	
	wel (n=101)	niet (n=232)	wel (n=152)	niet (n=168)
heeft vaste winkeladressen	51%	23%	63%	33%
voelt zich op zijn gemak tijdens winkelen	84%	44%	70%	25%
soms bang voor reactie winkelpersoneel	13%	40%	19%	54%
soms bang een bekende tegen te komen	37%	53%	29%	59%
zich soms schamen voor andere klanten	19%	41%	22%	59%
nare ervaringen tijdens winkelen genoemd	10%	6%	8%	2%
leuke ervaringen tijdens winkelen genoemd	32%	9%	23%	7%

Er zijn opvallende verschillen in gevoelens en ervaringen tussen travestieten die wel en die niet uit de kast komen tijdens het winkelen (tabel 5). Travestieten die wel duidelijk maken dat ze voor zichzelf kopen, hebben in vergelijking met travestieten die dat niet doen veel vaker vaste winkeladressen. Verder voelen zij zich veel vaker op hun gemak tijdens het winkelen, zijn veel minder vaak bang voor negatieve reacties van het winkelpersoneel, schamen zich veel minder vaak voor andere klanten en hebben veel vaker leuke ervaringen tijdens het winkelen.

Factoren van invloed op het uit de kast komen

In tabel 6 vindt men de correlaties van de scores op de UKK-schaal (mate van uit de kast komen) met een aantal andere variabelen.

Tabel 6. Correlaties mate van uit de kast komen (UKK) met een aantal variabelen (n ≈ 460)

zelfaanvaarding travestie (ZATV)	.26*
psychisch vrouwelijk	.38*
psychisch mannelijk	-.35*
seksuele opwindning (MOTSO)	-.35*
gendertranspositie (MOTGT)	.36*
sociale contacten als vrouw (MOTSCV)	.46*
gebrekkige mannelijke identiteit (MOTGMI)	.29*

* p < .001

Hieruit blijkt dat naarmate men travestie sterker accepteert men eerder geneigd is uit de kast te komen. Zelfaanvaarding blijkt echter, gelet op de relatief zwakke correlatie, niet de belangrijkste factor. Van groter gewicht is, gelet op de correlaties met psychisch mannelijk en vrouwelijk de mate waarin een van beide genderidentiteitssystemen (zie Vennix, 1999a) dominant is. Naarmate het vrouwelijk identiteitssysteem sterker is, is men sterker geneigd uit de kast te komen; bij een sterk mannelijk subsysteem is men daartoe minder gemotiveerd.

De correlaties met de travestiemotivatieschalen bevestigen dit beeld. Vooral wanneer men de sociale contacten als vrouw belangrijk vindt en gendertranspositie een belangrijke drijfveer is zal men doorgaans geneigd zijn uit de kast te komen. Ook genderdysforie (MOTGMI) versterkt het uit de kast komen, maar - gelet op de relatief zwakke correlatie - in mindere mate.

Wanneer het dragen van vrouwenkleding vooral een seksuele betekenis heeft en er duidelijk sprake

is van travestie in plaats van transgenderisme vindt men het daarentegen meestal niet nodig om volledig uit de kast te komen. Het vrouwelijk subsysteem is dan vrij zwak, waardoor de noodzaak zich naar buiten toe in vrouwenkleding te manifesteren ontbreekt. Een respondent, voor wie zowel gendertranspositie als de seksuele beleving een belangrijke rol speelt, over die seksuele kant:

Die andere kant, die seksuele travestie, is een extremere vorm van travestie en als zodanig gemakkelijker te herkennen, misschien omdat ik dan wel nadrukkelijk vrouwelijke lingerie draag en dat soort dingen. En ik heb ook absoluut geen behoefte dat luid van het dak te schreeuwen of te laten zien. Dat is gewoon mijn seksuele beleving. Alleen degene die met mijn seksualiteit te maken krijgt, krijgt met die vorm van travestie te maken.

Verschillen tussen 'thuisblijvers' en 'uitgaanders'
Duidelijk blijkt uit het voorafgaande dat travestie zich nog overwegend in het verborgen thuis afspeelt. Deze groep is in ander onderzoek, dat meestal betrekking heeft op travestieten die aangesloten zijn bij organisaties op het terrein van travestie, buiten het gezichtsveld gebleven. Aan dit onderzoek hebben echter 245 respondenten meegedaan die nooit als vrouw uitgaan. Om na te gaan of dit een andere groep betreft dan de groep travestieten die meestal onderwerp van studie is zijn ze vergeleken met 88 respondenten die vaak een (besloten) gelegenheid voor travestieten bezoeken/bezochten. Zij die dit af en toe doen zijn buiten beschouwing gelaten.

Een vergelijking van de scores op de travestiemotivatieschalen van deze 'thuisblijvers' en 'uitgaanders' vindt men in tabel 7. Voor de thuisblijvers is seksuele opwindning (MOTSO) over het geheel genomen beduidend belangrijker. De uitgaanders scoren daarentegen hoger op de motivatieschalen die gebaseerd zijn op het vrouwelijke subsysteem. Duidelijk is dat voor de thuisblijvers de sociale contacten als vrouw doorgaans niet relevant. Vandaar ook dat zij thuisblijven. Voor de uitgaanders hebben die sociale contacten meestal wel een substantiële betekenis. Ook hebben uitgaanders een beduidend sterkere behoefte om hun vrouwelijke identiteit tot uitdrukking te brengen (MOTGT). Bovenomemde uitgaansgelegenheden zijn uitermate geschikt om aan deze behoeften vorm te geven, en zij vormen waarschijnlijk ook vaak de belangrijkste drijfveren om er weer een avond op uit te gaan. Seksualiteit speelt daarbij als beweegre-

den dan geen rol.

De overige verschillen tussen beide groepen zijn kleiner en het gevolg van de sterke correlatieve samenhang met MOTSCV en MOTGT. Dat uitgaanders vaker een gebrekkige mannelijke identiteit hebben (MOTGMI), het innerlijk welbevinden (MOTIW) en het anders-zijn in vrouwenkleden (MOTAZ) belangrijker vinden, zijn derhalve zeker niet de belangrijkste redenen om naar een travestieavond te gaan.

naast stellen zij dat travestieten veel minder onderwerp van studie zijn geweest dan homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Als gevolg daarvan wordt volgens Bullough en Bullough travestie in tegenstelling tot homoseksualiteit nog steeds als een mentale stoornis gezien.

De vraag rijst waarom een krachtige travestiebeweging ondanks diverse organisaties op dit terrein nooit van de grond is gekomen en waarom een dergelijke beweging überhaupt noodzakelijk

Tabel 7. Gemiddelde scores op de items van de motivatieschalen van thuisblijvers en uitgaanders.

	thuisblijvers (n≈231)	uitgaanders (n≈85)	t
sociale contacten als vrouw (MOTSCV)	1.88	2.91	7.02**
gendertranspositie (MOTGT)	3.13	3.72	4.26**
seksuele opwinding (MOTSO)	3.77	2.86	- 4.75**
gebrekkige mannelijke identiteit (MOTGMI)	1.97	2.44	3.02*
innerlijk welbevinden (MOTIW)	3.10	3.46	2.74*
anders-zijn (MOTAZ)	3.46	3.79	2.51

** p < .001; * p < .01

Ook in andere opzichten onderscheiden uitgaanders zich van thuisblijvers. Uitgaanders hebben doorgaans meer moeite met hun man-zijn (MZNEG, $t=3.95$, $p < .001$) en vinden het vrouw-zijn vaker meer aantrekkelijk (VZPOS, $t=4.42$, $p < .001$). Ook benoemen zij zichzelf in psychisch opzicht vrouwelijker dan de thuisblijvers ($t=2.80$, $p < .01$). Zij komen verder veel gemakkelijker uit de kast (UKK, $t=6.81$, $p < .001$) en hebben hun travestie doorgaans wat meer geaccepteerd (ZATV, $t=2.65$, $p < .01$).

Verder dragen uitgaanders vaker vrouwenkleding dan thuisblijvers ($t = 3.30$, $p < .001$) en willen dit ook vaker ($t = 3.65$, $p < .001$). Zij geven dan ook beduidend meer geld uit aan travestie ($t = 4.00$, $p < .001$).

Discussie

Travestie en jurkangst

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat wat de coming-out en maatschappelijke integratie betreft travestie nog zeker dertig jaar achterstand heeft op homoseksualiteit. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aanwijsbaar. Bullough en Bullough (1993) wijzen erop dat travestieten veel minder krachtig zijn georganiseerd dan de homobeweging. Daar-

zou zijn om het pad te effenen voor mannen die vrouwenkleding willen dragen. Vrouwen kunnen zich immers wel veroorloven mannenkleding te dragen.

Deze sekseverschillen hangen, zoals ik elders heb aangegeven (zie bijvoorbeeld Vennix, 1989; Vennix en Bullinga, 1991), samen met fundamentele verschillen tussen de mannen- en vrouwenrol en tussen 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid':

- mannelijkheid heeft een hogere status dan vrouwelijkheid
- overschrijding van de eigen sekserol gaat daarom bij mannen gepaard met statusverlies en bij vrouwen met statuswinst
- sekserol doorbrekend gedrag van mannen/jongens wordt daarom vaker gesanctioneerd dan sekserol doorbrekend gedrag van vrouwen/meisjes
- de mannenrol is veel nauwer afgebakend dan de vrouwenrol.

Mannelijkheid wordt vooral gedefinieerd in defensieve termen als 'de afwezigheid van vrouwelijkheid': mannen zijn beter in staat aan te geven wat mannelijkheid *niet* is dan wat het *wel* is (Edley en Wetherell, 1995).³

Deze verschillen tussen beide sekserollen en tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid hebben ertoe

geleid dat sekseroloverschrijding⁴ door mannen gepaard gaat met *jurkangst*, de angst voor sociale verwerping wanneer men zich vrouwelijk gedraagt (zie verder o.a. Vennix, 1989; Vennix en Bullinga, 1991). Bij vrouwen is er daarentegen geen equivalent zoals '*broekvrees*'. Ook bij veel travestieten is - hoe paradoxaal het ook klinkt - sprake van *jurkangst*. Ook zij zijn bang door de sociale omgeving niet meer serieus te worden genomen indien zij hun sekserol overschrijden.

Door de aandacht van het feminisme en de media voor de negatieve aspecten van mannelijkheid bij mannen is de man echter van zijn voetstuk gehaald en heeft mannelijkheid aan status ingeboet. Dit heeft tot gevolg dat geleidelijk steeds minder rigide over de mannenrol wordt gedacht en de *jurkangst* bij mannen in vergelijking met de jaren zeventig beduidend is afgenomen (Vennix, 1993). Daarnaast is in de media afgelopen jaren vrij veel aandacht besteed aan travestie. Op grond van deze ontwikkelingen is de tolerantie ten aanzien van travestie geleidelijk aan wat toegenomen.

Jurkangst vaak onterecht

De onderzoeksresultaten laten dan ook zien dat de angst om uit de kast te komen meestal ten onrechte is. Doorgaans reageert de sociale omgeving niet negatief op een coming-out. Dit geldt zeker voor de burens en voor vrienden en collega's (tabel 3).

Dat deze angst vaak onterecht is wordt nog het meest duidelijk geïllustreerd door de ervaringen van travestieten die er tijdens het winkelen openlijk voor uitkomen dat zij de dameskleding voor zichzelf kopen. In de praktijk blijkt dat vooral verkoopsters het meestal bijzonder leuk vinden om een travestiet te helpen en vaak extra behulpzaam zijn. Zij vinden een travestiet ook veel interessanter dan de zoveelste vrouw die die dag weer een jurk of schoenen komt passen en tonen vaak veel belangstelling voor travestie. Positieve discriminatie door het winkelpersoneel van travestieten die tijdens het winkelen uit de kast komt dan ook veel vaker voor dan negatieve discriminatie.

Bovendien, door openlijk te zeggen dat men voor zichzelf koopt, komt men door de reacties van het winkelpersoneel erachter welke zaken travestietvriendelijk zijn en welke niet. Travestieten die wat het winkelen betreft uit de kast durven te ko-

men, hebben hun winkels beter geselecteerd. Daardoor stapt men een volgende keer meer ontspannen dezelfde zaak binnen. Men weet immers dat men op een prettige manier zal worden behandeld, wat de angst voor negatieve reacties van het personeel wegneemt. Men kan zich dan ook rustig laten adviseren, waardoor de kans dat men iets koopt wat past en staat toeneemt. Ook daardoor wordt het winkelen prettiger. Het besef dat het personeel travestie accepteert, geeft ook een beschermd gevoel, waardoor men minder snel geneigd zal zijn zich voor andere klanten te schamen.

Uit de resultaten wordt duidelijk dat lijsten van travestievriendelijke winkeladressen in feite overbodig zijn. Zij kunnen echter wel van dienst zijn om bepaalde travestieten over een zekere drempelvrees heen te helpen. Duidelijk is echter dat men als travestiet vrijwel overal terecht kan en vooral als men uit de kast komt vaak extra vriendelijk wordt geholpen.

Coming-out neemt toe

Hoewel blijkt dat travestie vaak angstvallig voor de omgeving verborgen wordt gehouden, geldt tegelijk dat de helft van de respondenten stapsgewijs toch wat meer uit de kast durft te komen. Ook ten aanzien van het winkelen constateren we deze tendens.

Verschillende factoren kunnen daarbij gelijktijdig een rol spelen:

- Omdat er meestal niet negatief wordt gereageerd op het uit de kast komen, is men eerder geneigd ook een volgende stap te wagen. Soms zal de sociale omgeving ook direct invloed uitoefenen op een verder coming-out. Zo zal men, wanneer men een eenmaal zover is dat men een gelegenheid voor travestieten bezoekt, daar mogelijk gestimuleerd worden tot een verder coming-out.

- Omdat de maatschappelijke tolerantie ten aanzien van travestie geleidelijk wat is toegenomen, is men nu wat eerder geneigd uit de kast te komen dan vroeger.

Gendertranspositie belangrijke reden om uit de kast te komen

Wanneer er sprake is van een sterk vrouwelijk identiteitssysteem is gendertranspositie, de expressie van de vrouwelijke identiteit, zo noodza-

³ Dit heeft tot gevolg dat er wel een markt is voor specifieke meisjesbladen zoals *Club*, *Debbie*, *Mariska*, *Penny*, *Tina* en *Yes*, terwijl voor jongensbladen zoals *Webber* geen markt blijkt te zijn.

⁴ Dit geldt vanzelfsprekend niet meer voor het verrichten van huishoudelijke taken, daar deze inmiddels ook binnen het domein van de man vallen. Het is echter nog wel van toepassing op het gebruik van make-up en het dragen van vrouwenkleding.

kelijk dat het aangaan van sociale contacten als vrouw op den duur onvermijdelijk is. Men kan dit vrouwelijk subsysteem niet blijven onderdrukken. Op een gegeven moment zal men daar noodgedwongen mee naar buiten komen. Ook om op zoek te kunnen gaan naar wat Doorn (1997) noemt de eigen onderliggende genderidentiteit is het dan noodzakelijk om als vrouw sociale kontakten met anderen aan te gaan, enz.

De gevonden sterke samenhang tussen de mate waarin men uit de kast komt met het belang dat men hecht aan gendertranspositie en de sociale contacten als vrouw belangrijk vindt, bevestigt dit laatste. Het is niet op de eerste plaats genderdysforie, maar de behoefte aan gendertranspositie waardoor men genoopt werd uit de kast te komen.

Men wil dan gewoon zoals andere vrouwen winkelen en uitgaan. Men wil door anderen met 'mevrouw' en niet met 'mijnheer' worden aangesproken. Men wil dan hoffelijk worden benaderd, desnoods zelfs door mannen nagefloten worden - liever dat dan als vrouw genegeerd te worden en van sociale contacten verstoken te blijven. Wanneer het zo ligt, is een zo volledig mogelijk uit de kast komen vaak op den duur de enige oplossing, hoe moeilijk het ook is. Het vrouwelijk subsysteem moet dan de ruimte krijgen die het nodig heeft.

Anders gesteld: niet alleen wanneer er duidelijk sprake is van transseksualiteit, maar ook wanneer de genderdysforische gevoelens wat zwakker zijn, kan de behoefte aan gendertranspositie zo sterk zijn dat uit de kast komen de enige oplossing biedt omdat er een sociale omgeving nodig is waarin ook het vrouwelijk identiteitssubsysteem voldoende tot uiting moet kunnen komen. Indien daarentegen het mannelijk subsysteem dominant is en er alleen maar sprake is van travestie, is uit de kast komen buiten de relatie met een vaste partner evenwel zeker niet noodzakelijk. De noodzaak voor een sociale omgeving, waarbinnen het vrouwelijk identiteitssubsysteem geïntegreerd kan worden, ontbreekt dan immers.

Alvorens uit de kast te komen is het echter noodzakelijk, dat men wat het dragen van vrouwenkleding betreft, een positief zelfbeeld heeft en in staat is de sociale omgeving desgewenst uit te leggen waar het om gaat. Wanneer men het zelf niet aanvaardt is de kans groter dat anderen er eveneens niet mee overweg kunnen. En wanneer men het zelf niet begrijpt, zal men binnen de sociale omgeving ook op onbegrip stuiten, waardoor de kans dat er negatief op wordt gereageerd toeneemt.

Summary

Coming-out of crossdressers

In the NISSO-study on crossdressing 479 crossdressers are questioned about their coming out. Most of the crossdressers are still in the closet. Mostly, often after a long delay, only the partner of the crossdresser is informed. If the coming-out continues, usually the next step is to visit a private society of crossdressers. But mostly the shy of coming forward is too heavy to make this move. Crossdressing out of doors is even more difficult. Receiving visitors or paying a visit to someone else "enfemme" also occurs infrequently. Mostly, the response on the coming-out is more positive than expected, but there is much variety in the responses. Parents for the most part have a negative attitude toward the crossdressing of their son. In the case of children and relatives positive and negative reactions are balancing each other. Colleagues, neighbours and most of all friends generally do not have any problems with crossdressing.

A quarter of the respondents does not dare to buy women's clothes in a dress shop. They send off for clothes and shoes. If one is buying women's clothes or shoes in a shop generally this occurs with much fearfulness and under the veil of 'it is for a girl friend of mine'. Only one out of ten is trying the clothing outside the dressing cubicle as women do. But shopping out of the closet is the best way. If saleswomen or -girls are informed about crossdressing, they are generally quite helpful.

The more dominant the feminine gender identity, the more the coming-out increases. Also the stronger the self-acceptance and the stronger the feeling of passing as a lady, the more the openness about crossdressing is.

In the discussion, the fear of coming out of crossdressers is related with 'frockangst'; boys are socialized with anxiety of femininity. Feminine behavior devalues men. However, the media and the feminism have called attention to the negative aspects of male masculinity. As a result the attitude toward masculinity in men is changed and frockangst is decreased somewhat. The consequences from that on the meaning of crossdressing and the coming-out of crossdressers is discussed.

Literatuur

- Bullough, V.L. en B. Bullough (1993). *Cross dressing, sex, and gender*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Doorn, C.D. (1997). *Towards a gender identity theory of transsexualism*. VU, Amsterdam.
- Edley, N. en M. Wetherell (1995). *Men in perspective: practice, power and identity*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, London.
- Vennix, P. (1989). *Seks en sekse: verschillen in betekenisgeving tussen vrouwen en mannen*. Eburon, Delft.
- Vennix, P. (1993). De val van de man. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 17: 252-266.
- Vennix, P. (1997). *Travestie in Nederland en Vlaanderen*. Eburon, Delft.
- Vennix, P. (1999a). Inleiding op het NISSO-onderzoek over travestie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 23: 17-27.
- Vennix, P. (1999b). Betekenisgeving aan travestie. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 23: 28-34.
- Vennix, P. (1999c). Travestie in heterorelaties. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 23: 97-107.
- Vennix, P. en M. Bullinga (1991). *Sekserollen en emancipatie: veranderingen in de kijk op 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'*. Bohn, Stafleu en Van Loghum, Houten.

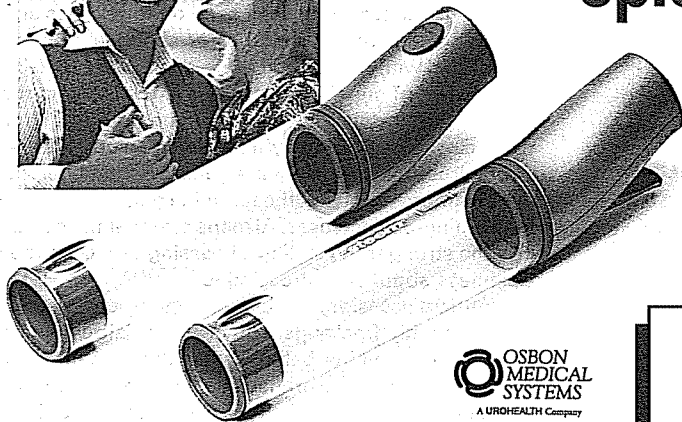
Verschoor, A. M. (1990). Wetenschappelijk onderzoek en theorievorming. In: A. Verschoor en J. Poortinga (red.). *Een dubbel bestaan: travestieten en hun omgeving* (pp. 101-133). Swets & Zeitlinger, Amsterdam/Lisse.

Waal, M. de (1982). *Vriendinnen onder elkaar: travestieten en transseksuelen in Nederland*. De Arbeiderspers, Amsterdam.

PATIËNTEN MET ERECTIEPROBLEMEN?

Wij kunnen een succesvolle oplossing bieden met ErecAid® Esteem® Vacuümtherapie.

**OSBON
MEDICAL
SYSTEMS**
A UROHEALTH Company

Maak kennis met onze "Home Service" en de "Volledige Tevredenheidswaarborg".

D.E.N. Medical

België:

Stwg. naar Alsemberg 914
1654 Huizingen
Tel.: 02/361 56 44

Nederland:

Rondostraat 34
1312 SK Almere
Tel.: 036/546 82 65

Meer dan 12 jaar ervaring met impotentieproducten !